

ارزیابی عوامل چهارگانه مؤثر بر توسعه برنامه دینی ادراک شده با میانجی‌گری

جهان بینی فردی (مورد مطالعه: دبیران متوسطه شهر اصفهان)

محمدعلی سلمانی اردانی^۱، فرهاد شفیع پور مطلق^{۲*}

(۱) دانش آموخته کارشناسی ارشد، گروه علوم تربیتی، واحد میمه، دانشگاه آزاد اسلامی، میمه، ایران

(۲) دانشیار گروه مدیریت آموزشی، واحد محلات، دانشگاه آزاد اسلامی، محلات، ایران

* مسئول: farhad_shafiepoor@yahoo.com

تاریخ پذیرش مقاله ۱۴۰۱/۰۴/۳۰

تاریخ دریافت مقاله ۱۴۰۱/۰۱/۲۷

چکیده

پژوهش با هدف ارزیابی عوامل مؤثر بر توسعه برنامه دینی ادراک شده با میانجی‌گری جهانی‌بینی فردی انجام شد. جامعه آماری شامل کلیه دبیران متوسطه شهر اصفهان بود که با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای ۳۴۰ نفر انتخاب شدند. پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش، توصیفی از نوع همبستگی است. ابزار گردآوری اطلاعات شامل پرسشنامه محقق ساخته بود. ۱- پرسشنامه ارزشهای چهارگانه اثرگذار (دینی، معنوی، اخلاقی و انسانی)، ۲- پرسشنامه جهانی‌بینی فردی در فرآیند یادگیری دانش-آموزان و ۳- پرسشنامه توسعه برنامه دینی ادراک شده. جهت بررسی پایایی از آلفای کرونباخ استفاده گردید که به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۹۳ و ۰/۹۴ محاسبه شد. جهت بررسی روایی از روشهای تحلیل عاملی و روایی سازه استفاده گردید. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم افزار SPSS ۱۸ انجام پذیرفت. نتایج نشان داد ارزشهای دینی، معنوی و اخلاقی بر توسعه برنامه دینی ادراک شده اثرگذار است ولی اثرگذاری ارزشهای انسانی بر توسعه برنامه دینی ادراک شده معنادار نبود. همچنین در مدل اصلاحی برازش یافته ارزشهای دینی هم اثر مستقیم و هم با میانجی‌گری جهان بینی فردی بر برنامه دینی ادراک شده اثرگذار است. ارزشهای معنوی و اخلاقی فقط اثر مستقیم بر برنامه دینی ادراک شده دارند. ارزشهای انسانی هم فقط با میانجی‌گری جهان بینی فردی بطور غیر مستقیم بر برنامه دینی ادراک شده اثرگذار می باشد.

کلید واژه‌گان: برنامه دینی، هویت، ارزشهای چهارگانه، جهان بینی فردی.

مقدمه

ارزش‌های هر جامعه، دین^۱ و اعتقادات دینی^۲ و معنوی^۳ در برگیرنده آن جامعه است و داشتن باور مذهبی و پیروی از آن نیاز انسان در جهان است. از نیازهای فطری آدمی گرایش به عشق و پرستش است، به این معنا که فرد، مستقل از هر گونه یادگیری در درونش تمایل به عبادت و بندگی خدا را احساس می‌کند، تجلی چنین احساس و تمایلی در اعمال و رفتار دینی آشکار می‌شود. رابطه آدمی و دین و نسبتی که با آن پیدا می‌کند، در مقوله هویت

ارزش‌ها جزء اصلی سازنده فرهنگ به شمار می‌رود که ثبات یا تغییر آن موجب ثبات یا تغییر فرهنگ‌ها در جوامع در طول زمان و مکان می‌شود و به طبع آن ثبات یا دگرگونی جوامع را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ارزش‌ها الگوهای رفتاری عینی- ذهنی نسبتاً پایداری هستند که مطلوبیت آنها از سوی افراد جامعه برای مدت زمان معینی پذیرفته و به مثابه راهنمای اعمال انسانها عمل می‌کند (سلمانی اردانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۰). منبع و سرچشمه

۱. Religion

۲. Religious beliefs

۳. Spiritual

دینی^۱ قابل تبیین و توضیح است (شرفی، ۱۳۹۶: ۲۰۱). سلمانی اردانی و همکاران (۱۳۹۹) معتقدند: دین امری ثابت است که از عالم غیب منشأ گرفته است و خمیر مایه آن حقیقت است در حالیکه معرفت دینی امری متحول بوده که پویایی اش حاصل تلاشی است که از فهم دین کسب می گردد. معرفت دینی هویت پویا دارد و جریاتی مستمر است که در هر دوره، امکان دارد مصادیقی متفاوت داشته باشد. معرفت دینی از جمله دانش های بشری است، دانشی که از تفکر مایه می گیرد. بدون شک یکی از ابزارهای مهم برای تحقق معرفت دینی زمینه فرهنگی آموزش های دینی و اخلاق در مدارس است. بسیاری از نظریه پردازان برجسته روان شناختی استدلال می کنند که هویت دینی در چارچوب خانواده و جامعه آموخته می شود، ولی برخی معتقدند رشد دینی به طور ژنتیکی هدایت می شود (چان اتنگف و رودریگز^۲، ۲۰۲۰). انسانی که رفتار و سلوکش ریشه در وحی دارد از هویت دینی برخوردار است. بنابراین هویت دینی انسان از درون و آفرینش او سرچشمه می گیرد و هر نوع مبارزه برای محو این هویت مبارزه با انسانیت انسان هاست و این هویت دینی چیزی نیست مگر حس مذهبی یا حس خدا-جویی. شکل گیری یک هویت منسجم و پایدار در دستیابی به تعریفی منسجم از خود، که مهم ترین جنبه از رشد روانی و اجتماعی^۳ در دوره نوجوانی^۴ است. انتخاب ارزش ها^۵ و باورها و هدف های زندگی مشخصه های اصلی این هویت را تشکیل می دهند (امیلی^۶، ۲۰۰۳). شکل گیری هویت در نوجوانی با تمایل قوی نوجوان برای ساختن هویتی مستقل به جنبه های دیگر تحول آنان گسترش می یابد. لذا، احساس تعلق و تعهد به مذهب، خانواده و ملت از مؤلفه هایی است که با هویت ارتباط تنگاتنگی دارند (رفعت پناه و روح افزا، ۱۳۹۱: ۸۹).

براساس روانشناسی دین نگر وقتی هویت دینی و جهان بینی فردی تحقق پیدا کند و باورها و ارزش های چهارگانه دینی، معنوی، اخلاقی و انسانی در انسان تثبیت گردد، آنگاه با پردازش و درک موقعیت های بحرانی و فشارزای زندگی براحتی مسیر کمال خود را پیدا خواهد کرد. نوجوانانی که به هویت دینی و جهان بینی فردی نسبی رسیده اند و در درون خود تمایل به عبادت و بندگی خدا را حس کرده اند، تعهد و مسئولیت پذیری در قبال ارزش ها و باورهای دینی داشته و در نهایت فردی مؤثر در جامعه اسلامی و خدمتگذار به دین معرفی شده اند (حسین زاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۲). آگیلی^۷ (۲۰۰۸) نشان داد کسانی که مشکلات و مصائب کمتری در زندگی داشتند گرایش بیشتری به دینداری پیدا کرده اند. کوهن، یون و جانستون^۸ (۲۰۱۲) معتقدند هویت دینی موجب شادکامی و رضایت از زندگی بیشتر در افراد می شود و افراد معمولاً بیان می کنند که عقاید معنوی شان احساسی از امیدواری، قدرت و آرامش به آنان می دهد و موجب دلگرمی، سرزندگی، نشاط و اشتیاق عمومی می شود که می تواند سطح کیفیت زندگی افراد را تحت تأثیر قرار دهد (اسمری برده زاد و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴). گنجی و همکاران (۱۳۸۹) به تأثیر هویت دینی در هدایت زندگی و بهتر شدن اخلاق و در پاسخ دادن به سؤالات اساسی اجتماعی مردم اشاره کرده است. می توان گفت هویت دینی از مهم ترین عناصر ایجادکننده همگنی و همبستگی اجتماعی در سطح جوامع است که طی فرایندی با ایجاد تعلق خاطر به دین و مذهب در بین افراد جامعه، نقش بسیار مهمی در ایجاد و شکل گیری هویت جمعی دارد و به عبارتی عملیات تشابه سازی و تمایزبخشی را انجام می دهد (قنبری برزیان و همتی، ۱۳۹۴: ۱۲۳). در مطالعه سفیری و غفوری (۱۳۸۸) آمده است در خانواده هایی که والدین به هویت ملی و مذهبی خود بسیار احترام می - گذارند و به آن پایبند هستند، فرزندان جوان آنها نیز از هویت مذهبی و ملی قوی تری برخوردار بودند. نقش

1 . Religiouse identity

2 . Chana Etengoff & Rodriguez

3 . Psychosocial development

4 . Adolescence

5 . Values

6 . Ameli

7 . Aegyle

8 . Kohn, Yun & Janeston

والدین در زمینه تربیت و آموزش جوانان در دو بعد ملی و مذهبی با هویت دینی و ملی آنان رابطه مستقیم و مثبتی دارد. با توجه به اینکه معنویت باعث افزایش قدرت انعطاف پذیری و خودآگاهی و سازگاری فرد با محیط شده (فاسلر و ناوریته^۱، ۲۰۱۰)؛ نتیجه اینکه معنویت می تواند در زندگی انسان خصوصا نسل جوان، آنها را از سردرگمی و پوچی نجات دهد و در تشکیل هویت سالم و صحیح و ایجاد و انجام مسائل مذهبی و دینی کمک نماید. گنجی و همکاران (۱۳۸۹) به این نتیجه رسیدند که هویت دینی که خود متشکل از بعد دینداری، بعد تعلقی و بعد تعهدی است، دارای دستاوردهای زیادی در جامعه است که از آن جمله می توان به جهت بخشیدن زندگی افراد، ایجاد رویکرد مثبت به آینده و تقویت روحیه امیدواری و نشاط برای آینده بهتر، پاسخ دادن به پرسش های بنیادین و عمیق انسان در زندگی، ایجاد حس همدلی، همبستگی و انسجام در جامعه اشاره کرد. نتایج این پژوهش، نشان می دهد با افزایش میزان هویت دینی افراد جامعه به ویژه در ابعاد تعهدی و دینداری، میزان حضور جمعی افزایش یافته و در نتیجه سرمایه اجتماعی جامعه بالاتر می رود. با توجه به آنچه گذشت و اهمیت مقوله دینی در زندگی فردی و اجتماعی، لزوم توجه و پرداختن به آن از همه سیستم های مرتبط با تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان از جمله خانواده، مدرسه و جامعه انتظار می رود. آموزش و پرورش از طریق محتوا و برنامه های درسی خود می تواند تا حدود زیادی در راستای پرورش هویت دینی و عوامل موثر بر آن از جمله القای ارزش های اثرگذار به دانش آموزان گام بردارد و زمینه را برای یک برنامه درسی همراه با معنویت فراهم نماید. نتایج پژوهش علیایی طیبی شاهی و صادقی فرد (۱۳۹۵) نشان می دهد که بین پایگاه هویت آشفته و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان رابطه منفی معنی دار وجود دارد و بر عکس بین پایگاه هویت موفق یا پیشرفته با پیشرفت تحصیلی دانش آموزان رابطه معنی داری مثبت وجود دارد. سسرو و پرات^۲

در پژوهشی با عنوان شناسایی اهداف برنامه درسی معنوی گزارش نمودند که هدف برنامه درسی معنوی، هدایت متری به منظور شناخت خود، شناخت جهان و شناخت ذات مطلق است. برنامه درسی معنوی بر ضمیر ناخودآگاه انسان، بر اصول عشق به مذهب، عشق به زندگی و طبیعت، تاریخ و زندگی مذهبی و تجربه دینی تأکید دارد. همچنین آنان با ارزشیابی بعد معنویت در سبک های تدریس به هشت مقوله کلی توجه کرده اند که هر یک از آنها نشانگرها و عوامل خاصی را در بر می گیرد. این مقوله ها عبارت است از: استناد صریح به وجود خداوند، ابراز ایمان به قدرتی متعالی، آرامش و صفا، صداقت با دانشجویان، اشتیاق به تدریس، خوش قلبی و دلسوزی، بی ریا و صادق بودن، و همدلی و شفقت با دانشجویان. سلطانی و مهدی پور (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان کاربست مؤلفه های کاربردی، ملی، جهانی، نظری و ساخت برنامه درسی معتقدند: تجارب و دانش میان فرهنگی جهانی (جهانی و بین المللی) در کنار ساختار آموزشی و تربیتی مناسب برای ارائه آن در برنامه های درسی (مؤلفه ساخت برنامه درسی)، زمینه مناسبی برای آگاهی های جهانی و بین المللی و همچنین توانمندی ها و قابلیت های شهروندی بین المللی هستند. نتایج این پژوهش در مورد مؤلفه های جهانی و بین المللی در برنامه های درسی نشان می دهد که توجه به مواردی مانند پرورش شهروند جهانی، ارتقای درک میان فرهنگی، آشنایی با فناوری و دانش روز و شناخت محیط داخلی و جهانی از طریق ارائه آموزش های تطبیقی اهمیت زیادی دارد.

نتایج این تحقیق می تواند وضعیت موجود آموزش در حوزه دین را در سطح مدارس بهبود بخشیده و هر چه بیشتر به وضعیت مطلوب جهت رسیدن دانش آموزان به هویت دینی نزدیک نماید. در شناسایی میزان تاثیر عوامل چهارگانه اثربخش بر هویت دینی، باید آموزش هایی جهت ترفیع آگاهی ها و چگونگی بهره گیری از آنها در دستور کار سیستم های آموزشی مراکز تربیت معلم و

¹ . Fessler & Navarrete

² . Cecero & Prout

آماري را ۳۴۰ نفر از دبيران تشكيل دادند که با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. در این نوع نمونه‌گیری پیش از آنکه افراد نمونه‌گیری شوند، خوشه‌ها انتخاب می‌شوند. هر خوشه شامل بیش از یک واحد است (برای مثال یک مدرسه، یک کلاس) (جانسون و کریستنسن، ۱۳۹۱: ۷۹). در ابتدا از بین نواحی شش‌گانه، به صورت تصادفی چهار ناحیه یک، سه، چهار و شش آموزش و پرورش انتخاب و سپس از بین مدارس متوسطه پسرانه و دخترانه هر ناحیه، دوازده دبیرستان که شامل شش دبیرستان پسرانه، شش دبیرستان دخترانه دولتی و غیر دولتی بودند، به صورت تصادفی انتخاب شدند. ابزار پژوهش در این تحقیق شامل سه پرسشنامه محقق ساخته بود. جهت بررسی پایایی از آلفای کرباخ استفاده گردید که به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۹۳ و ۰/۹۴ محاسبه شد. همچنین جهت بررسی روایی پرسشنامه‌ها از روش‌های تحلیل عاملی و روایی سازه استفاده گردید. برای به دست آوردن روایی سازه، ساختار عاملی پرسشنامه‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت و شاخص کفایت نمونه‌برداری، شاخص بارنتل و ارزش ویژه بالاتر از یک هر کدام از عوامل، بررسی گردید.

۱- پرسشنامه محقق ساخته ارزش‌های چهارگانه اثرگذار (دینی، معنوی، اخلاقی و انسانی)

پرسشنامه ارزش‌های چهارگانه دارای ابعاد دینی، معنوی، اخلاقی و انسانی بود که در ۲۸ گویه و در یک مقیاس پنج درجه ای لیکرت (از خیلی کم تا خیلی زیاد) تنظیم گردید. نحوه سازماندهی ابعاد چهارگانه در این پرسشنامه بدین شکل می‌باشد که ۹ گویه اول مربوط به عوامل دینی، گویه‌های ۱۰ تا ۱۳ مربوط به عوامل معنوی، گویه‌های ۱۴ تا ۲۰ مربوط به عوامل اخلاقی و گویه‌های ۲۱ تا ۲۸ مربوط به عوامل انسانی اثرگذار بر برنامه درسی هویت‌ساز دینی می‌باشد.

۲- پرسشنامه محقق ساخته جهان‌بینی فردی در فرآیند یادگیری دانش‌آموزان

برنامه نویسان محتوای کتب درسی قرار گیرد، که این مهم می‌تواند با ایجاد کارگاه‌های آموزشی و گنجاندن محتواهای پنهان و آشکار مرتبط با عوامل نامبرده در برنامه آموزشی آن میسر گردد. امید است که این پژوهش بتواند سهم بسزایی در نهادینه ساختن نگرش علمی به مقوله آموزش و تدریس اثربخش بر هویت دینی در مدارس ایفا کرده و افق‌های جدیدی در سطح کلان آموزشی شامل سیاستگذاری و برنامه‌ریزی آموزشی در سطح ملی گشوده و بخشی از خلأهای موجود در رابطه با منابع فارسی مربوط به استفاده از مقوله هویت دینی و عوامل اثرگذار بر آن در محتوای درسی را جبران نماید. سوال اصلی پژوهش حاضر عبارت است از، تاثیر تقویت ارزش‌های چهارگانه (دینی، معنوی، اخلاقی و انسانی) بر توسعه برنامه ریزی درسی هویت‌ساز ادراک شده با میانجی‌گری جهان بینی فردی تا چه اندازه است؟ در واقع، هدف این پژوهش این است که با بررسی عوامل مؤثر بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده و پاسخ به پرسش‌های زیر مدل مورد مطالعه پژوهش را برازش کند:

۱. اثر تقویت ارزش‌های دینی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟
۲. اثر تقویت ارزش‌های معنوی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟
۳. اثر تقویت ارزش‌های اخلاقی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟
۴. اثر تقویت ارزش‌های انسانی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟
۵. تا چه میزان جهان‌بینی فردی دانش‌آموزان رابطه بین ارزش‌های چهارگانه اثر گذار را با توسعه برنامه درسی هویت‌ساز ادراک شده میانجی‌گری می‌کند؟

روش شناسی

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی از نوع همبستگی است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دبیران متوسطه شهر اصفهان در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۲ بودند (۴۲۰۰ نفر). نمونه

درسی دارای ۱۴ گویه می‌باشد که در مقیاس پنج درجه ای لیکرت (از خیلی کم تا خیلی زیاد) تنظیم گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از نرم افزار SPSS ۱۸ انجام پذیرفت. همانطور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود مقدار سطح معنی‌داری در تمامی عوامل بالاتر از ۰/۰۵ است، یعنی عوامل مورد بررسی در پژوهش همگی دارای توزیع نرمال می‌باشند و استفاده از آزمون‌های پارامتریک بالامانع است.

این پرسشنامه دارای ۱۰ گویه بود که مقیاس آن بر حسب پنج درجه‌ای لیکرت (از خیلی کم تا خیلی زیاد) تنظیم شده است. در این پرسشنامه، ساز و کارهایی که فرد در جریان یادگیری خود از طریق جهان‌بینی کلی، ارزشها، و فرهنگ پیرامون آن را درونی نموده و بسته به شرایط، آن را به خدمت می‌گیرد مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۳- پرسشنامه محقق ساخته توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده: پرسشنامه توسعه برنامه

جدول ۱- آزمون نرمال بودن متغیرهای مورد بررسی

متغیرها	شاخص آماری	Z کلموگروف اسمیرنوف	سطح معناداری	نتیجه فرضیه
ارزش‌های دینی	۲/۹۵	۰/۴۶	نرمال است	
ارزش‌های معنوی	۳/۱۵	۰/۳۱	نرمال است	
ارزش‌های اخلاقی	۳/۳۱	۰/۲۰	نرمال است	
ارزش‌های انسانی	۳/۵۶	۰/۱۵	نرمال است	
جهان‌بینی فردی	۳/۷۹	۰/۱۳	نرمال است	
برنامه هویت‌ساز	۳/۵۵	۰/۱۵	نرمال است	

یافته‌ها

تشکیل داده‌اند. بیشترین گروه سنی مربوط به سنین ۴۰-۳۰ سال و کمترین مربوط به طبقه ۵۰-۴۰ سال بوده است. آماره‌های توصیفی نشان می‌دهند ۵۴/۴ درصد شرکت کنندگان معادل ۱۸۵ نفر در رشته علوم انسانی، ۲۵/۶ درصد معادل ۸۷ نفر در رشته علوم پایه، ۱۸/۸ درصد معادل ۶۴ نفر در رشته‌های مهندسی، ۱/۲ درصد معادل ۴ نفر در رشته‌های علوم پزشکی را گزارش کرده‌اند. بیشتر افراد در رشته‌های علوم انسانی تحصیل کرده‌اند.

سوال اول: اثر تقویت ارزش‌های دینی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟

از تعداد ۳۴۰ نفر افراد شرکت کننده در این پژوهش، ۱۹۲ نفر معادل ۵۶ درصد را مردان و ۱۴۸ نفر معادل ۴۴ درصد را زنان تشکیل داده‌اند. از تعداد ۳۴۰ نفر شرکت کننده در این پژوهش، ۴۶ نفر معادل ۱۴ درصد را افراد مجرد و ۲۹۴ نفر معادل ۸۶ درصد را افراد متأهل تشکیل داده‌اند.

۲۴/۷ درصد معادل ۸۴ نفر از افراد شرکت کننده را افراد ۲۰-۳۰ سال، ۵۷/۹ درصد معادل ۱۹۷ نفر را افراد ۴۰-۳۰ سال، ۱۷/۴ درصد معادل با ۵۹ نفر را افراد ۵۰-۴۰ سال

جدول ۲- سوالات پاسخگویان در خصوص اثر تقویت ارزش‌های دینی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده

گویه	محتوای گویه‌های دینی	میانگین	انحراف معیار
------	----------------------	---------	--------------

ارزیابی عوامل چهارگانه مؤثر بر توسعه برنامه درسی هویت ساز دینی ادراک شده با میانجی.../سلمانی اردانی و شفیع پور مطلق

۰/۷۳	۱/۵۵	محتوایی که بر اصول اعتقادی تاکید دارد.	۱
۰/۸۵	۱/۶۲	محتوایی که در آن انتظار محور ایمان اکمل است.	۲
۰/۷۵	۱/۴۶	محتوایی که به یاد خدا بودن را همواره یادآور می‌شود.	۳
۰/۸۹	۱/۶۶	محتوایی که همواره انسان را به معروف سوق می‌دهد.	۴
۰/۹۱	۱/۶۹	محتوایی که تولی و دوستی به ائمه را تقویت می‌کند.	۵
۰/۹۲	۱/۹۲	محتوایی که بر ملاحظات مربوط به افراط و تفریط تاکید دارد.	۶
۰/۹۶	۱/۹۴	محتوایی که انسان را از تعلقات به مادیات رها می‌سازد.	۷
۰/۸۴	۱/۷۵	محتوایی که روح انسان را ترضیع می‌نماید.	۸
۰/۸۷	۱/۶۴	محتوایی که نیروی برتر را ذات اقدسیت معرفی می‌نماید.	۹
انحراف معیار	میانگین	محتوای گویه‌های معنوی	گویه
۰/۹۱	۱/۷۵	محتوایی که ایثار و فداکاری را یادآور می‌شود.	۱۰
۰/۹۳	۱/۷۶	محتوایی که براساس کمک رساندن به دیگران باشد.	۱۱
۰/۹۳	۱/۸۷	محتوایی که تعلق به بشریت را در ذهن متبلور می‌کند.	۱۲
۰/۸۷	۱/۵۹	محتوایی که تفکر و تعلق محور آن است.	۱۳
انحراف معیار	میانگین	محتوای گویه‌های اخلاقی	گویه
۰/۹۰	۱/۷۴	محتوایی که توضع و فروتنی را تبیین می‌کند.	۱۴
۱/۰۶	۱/۸۵	محتوایی که انتقاد پذیری را زمینه پیشرفت می‌داند.	۱۵
۰/۹۱	۱/۷۱	محتوایی که بر بالندگی روح افراد تاکید می‌کند.	۱۶
۰/۹۲	۱/۶۰	محتوایی که بر اصل شفافیت تاکید دارد.	۱۷
۱/۰۵	۱/۹۰	محتوایی که روح شکرگذاری را در انسان پرورش می‌دهد.	۱۸
۰/۹۰	۱/۷۱	محتوایی که بر همکاری و مشارکت اجتماعی تاکید دارد.	۱۹
۰/۹۹	۱/۷۹	محتوایی که بر شایستگی استعدادهای افراد تاکید دارد.	۲۰
انحراف معیار	میانگین	محتوای گویه‌های انسانی	گویه
۰/۹۱	۱/۶۰	محتوایی که روح کرامت را در انسان رشد می‌دهد.	۲۱
۰/۸۹	۱/۸۱	محتوایی که بر اختیار انسان تاکید دارد.	۲۲
۰/۹۰	۱/۷۲	محتوایی که مسئولیت پذیری را تقویت می‌کند.	۲۳
۰/۹۷	۱/۷۴	محتوایی که به رعایت حقوق دیگران اهمیت می‌دهد.	۲۴
۱/۰۱	۱/۶۹	محتوایی که به اصل رعایت حریم دیگران توجه دارد.	۲۵
۰/۸۹	۱/۶۲	محتوایی که بر فطریات انسانی تاکید می‌نماید.	۲۶
۰/۸۹	۱/۷۱	محتوایی که اعتدال و میانه‌روی را محور قرار می‌دهد.	۲۷
۰/۹۸	۱/۶۶	محتوایی که نظم را به افراد متذکر می‌شود.	۲۸

یافته‌های جدول فوق، حاکی از آن است که بیشترین میانگین پاسخ (۱/۹۰) مربوط به گویه ۱۸ و محتوایی است که روح شکرگذاری را در انسان پرورش می‌دهد و کمترین میانگین پاسخ (۱/۶۰) مربوط به گویه ۱۷ و محتوایی است که بر اصل شفافیت تاکید دارد.

سوال چهارم: اثر تقویت ارزش‌های انسانی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟

یافته‌های جدول ۲، حاکی از آن است که بیشترین میانگین پاسخ (۱/۸۱) مربوط به گویه ۲۲ و محتوایی است که بر اختیار انسان تاکید دارد و کمترین میانگین پاسخ (۱/۶۰) مربوط به گویه ۲۱ و محتوایی است که روح کرامت را در انسان رشد می‌دهد.

یافته‌های جدول ۲، حاکی از آن است که بیشترین میانگین پاسخ (۱/۹۴) مربوط به گویه ۷ و محتوایی است که انسان را از تعلقات به مادیات رها می‌سازد و کمترین میانگین پاسخ (۱/۵۵) مربوط به گویه ۱ و محتوایی است که به تعلقات مادی تاکید دارد.

سوال دوم: اثر تقویت ارزش‌های معنوی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟

یافته‌های جدول فوق، حاکی از آن است که بیشترین میانگین پاسخ (۱/۸۷) مربوط به گویه ۱۲ و محتوایی است که تعلق به بشریت را در ذهن متبلور می‌کند و کمترین میانگین پاسخ (۱/۵۹) مربوط به گویه ۱۳ و محتوایی که تفکر و تعلق محور آن است.

سوال سوم: اثر تقویت ارزش‌های اخلاقی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده چه اندازه است؟

جدول ۳- جدول ضرایب B و Beta حاصل از تحلیل رگرسیون بین ارزش‌های چهارگانه بر برنامه درسی هویت‌ساز ادراک شده

مدل رگرسیونی	ضرایب استاندارد نشده		ضرایب استاندارد شده		Sig	T
	B	خطای استاندارد	Beta	خطای استاندارد		
۱ ثابت	۱۱/۷۵	۰/۷۳	---	۱۵/۹۰	۰/۰۰	
ارزش‌های دینی	۰/۷۲	۰/۰۵	۰/۵۵	۱۲/۳۶	۰/۰۰	
۲ ثابت	۹/۱۹	۰/۸۷	---	۱۰/۴۸	۰/۰۰	
ارزش‌های دینی	۰/۴۳	۰/۰۸	۰/۳۳	۵/۳۲	۰/۰۰	
ارزش‌های اخلاقی	۰/۴۰	۰/۰۸	۰/۳۱	۵/۰۴	۰/۰۰	
ثابت	۹/۳۶	۰/۸۸	---	۱۰/۶۱	۰/۰۰	
۳ ارزش‌های دینی	۰/۴۱	۰/۰۸	۰/۳۱	۴/۸۵	۰/۰۰	
ارزش‌های معنوی	۰/۲۴	۰/۱۲	۰/۱۲	۲/۰۵	۰/۰۱	
ارزش‌های اخلاقی	۰/۳۲	۰/۱۲	۰/۲۵	۲/۵۹	۰/۰۰	

مستقیم) در برنامه هویت‌ساز دینی ادراک شده تغییر ایجاد می‌شود و با یک انحراف معیار تغییر ارزش‌های اخلاقی ۰/۲۵ انحراف معیار در برنامه هویت‌ساز دینی ادراک شده (در جهت مستقیم) تغییر ایجاد می‌شود و نهایتاً با یک انحراف معیار تغییر ارزش‌های معنوی ۰/۱۲ انحراف معیار در برنامه هویت‌ساز دینی ادراک شده

همانطور که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود بیشترین ضریب استاندارد (Beta) مربوط به ارزش‌های دینی و پس از آن به ترتیب مربوط به ارزش‌های اخلاقی و معنوی می‌باشد. می‌توان گفت با تغییر یک انحراف معیار در ارزش‌های دینی ۰/۳۱ انحراف معیار (در جهت

(در جهت مستقیم) تغییر ایجاد می‌شود. با توجه به ضرایب رگرسیون حاصل از مدل رگرسیونی به پاسخگویی به فرضیات پژوهش پرداخته شد.

فرضیه اول: ارزش‌های دینی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده اثرگذار است.

بر طبق نتایج به دست آمده ضرایب رگرسیون استاندارد ارزش‌های دینی در مدل برابر با ۰/۴۱ است که معناداری این ضریب با ملاحظه سطح معناداری آماره t که از ۰/۰۵ کمتر است مشخص می‌شود. بنابراین فرض صفر رد شده و فرض پژوهش مبنی بر اینکه ارزش‌های دینی بر توسعه برنامه درسی هویت ساز دینی ادراک شده اثرگذار است تایید می‌شود.

فرضیه دوم: ارزش‌های معنوی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده اثرگذار است.

بر طبق نتایج نتایج به دست آمده ضرایب رگرسیون استاندارد ارزش‌های معنوی در مدل برابر با ۰/۲۴ است که معناداری این ضریب با ملاحظه سطح معناداری آماره t که از ۰/۰۵ کمتر است مشخص می‌شود. بنابراین فرض صفر رد شده و فرض پژوهش مبنی بر اینکه ارزش‌های معنوی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده اثرگذار است تایید می‌شود.

فرضیه سوم: ارزش‌های اخلاقی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده اثرگذار است.

بر طبق نتایج نتایج به دست آمده ضرایب رگرسیون استاندارد ارزش‌های اخلاقی در مدل برابر با ۰/۳۲ است که معناداری این ضریب با ملاحظه سطح معناداری آماره t که از ۰/۰۵ کمتر است مشخص می‌شود. بنابراین فرض صفر رد و فرض پژوهش مبنی بر اینکه ارزش‌های اخلاقی بر توسعه برنامه درسی هویت ساز دینی ادراک شده اثرگذار است تایید می‌شود.

فرضیه چهارم: ارزش‌های انسانی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده اثرگذار است.

طبق نتایج به دست آمده، عامل انسانی وارد تحلیل نشده است و این بدان معناست که با افزودن این متغیر ضریب همبستگی چندگانه و قدرت تبیین مدل کاهش می‌یابد و این متغیر سهم اثر بخشی در مدل پیش بینی ایفا نمی‌کند و لذا توسط نرم افزار از معادله کنار گذاشته شده است. بنابراین فرض صفر تایید می‌شود و فرض پژوهش مبنی بر ارزش‌های انسانی بر توسعه برنامه درسی هویت ساز دینی ادراک شده اثرگذار است رد می‌شود.

فرضیه پنجم: جهان‌بینی فردی دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری، رابطه بین ارزش‌های چهارگانه اثر گذار با توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده میانجی‌گری می‌کند.

برای بررسی این فرضیه ضرایب اثر مستقیم و غیرمستقیم حاصل از مدل برازش یافته اصلاحی محاسبه گردید.

جدول ۴- ضرایب مسیر (B) مستقیم و غیر مستقیم ارزش‌های چهارگانه بر توسعه برنامه هویت ساز دینی

متغیرهای اندازه‌گیری	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
ارزش‌های دینی	۰/۱۶	۰/۱۸	۰/۳۴
ارزش‌های معنوی	۰/۱۶	---	۰/۱۶
ارزش‌های اخلاقی	۰/۳۱	---	۰/۳۱
ارزش‌های انسانی	---	۰/۱۱	۰/۱۱

مستقیم بر برنامه هویت‌ساز دینی ادراک شده دارند و با جهان‌بینی فردی میانجی‌گری نمی‌شوند و فقط دارای اثر مستقیم و معنادار بر توسعه برنامه هویت ساز دینی ادراک شده هستند. ارزش‌های انسانی اثر مستقیم بر

چنانچه در جدول ۴ ملاحظه می‌شود در مدل اصلاحی برازش یافته ارزش‌های دینی هم اثر مستقیم و هم با میانجی‌گری جهان‌بینی فردی بر برنامه هویت ساز دینی اثر گذار است. ارزش‌های معنوی و اخلاقی فقط اثر

سنجش برازش مدل، از چندین شاخص استفاده گردید (یوسفی، ۱۳۹۱، ص ۱۰۳). در این پژوهش برای ارزیابی مدل از شاخص های χ^2 ، میانگین مجذور پس مانده ها RMR، شاخص برازندگی GFI، شاخص تعدیل برازندگی AGFI، شاخص نرم شده برازندگی NFI، شاخص نرم نشده برازندگی NNFI، شاخص برازندگی افزایش یافته IFI، شاخص برازندگی تطبیقی CFI و شاخص بسیار مهم ریشه دوم برآورد واریانس و خطای تقریب RMSEA استفاده شده است.

توسعه برنامه هویت ساز دینی ادراک شده ندارد اما این متغیر با وجود نداشتن اثر مستقیم بر برنامه هویت ساز ولی با میانجی گری جهان بینی فردی بطور غیر مستقیم بر برنامه هویت ساز دینی اثر گذار می باشد. برای آنکه نشان دهیم مقادیر به دست آمده در مدل تا چه حد با واقعیت های موجود در مدل مطابقت دارد باید شاخص های برازش نیز مورد مطالعه قرار گیرد.

ب. تحلیل عامل تأییدی

از آنجا که هر یک از شاخص ها تنها جنبه خاصی از برازش مدل را منعکس می کند، بنابراین برای

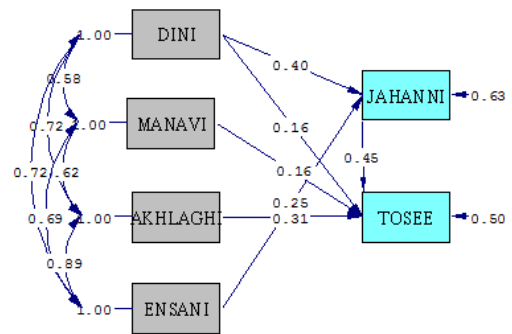
جدول ۵- شاخص های برازش مدل

نام شاخص	برآوردهای مدل	حد مجاز
χ^2/DF (کای دو بر درجه آزادی)	۱/۵۶	کمتر از ۳
GFI (نیکویی برازش)	۱/۰۰	بالاتر از ۰/۹
RMSEA (ریشه میانگین مربعات خطای برآورد)	۰/۰۴	کمتر از ۰/۰۹
CFI (برازندگی تعدیل یافته)	۰/۹۹	بالاتر از ۰/۹
NFI (برازندگی نرم شده)	۱/۰۰	بالاتر از ۰/۹
NNFI (برازندگی نرم نشده)	۱/۰۰	بالاتر از ۰/۹
IFI (برازندگی فزاینده)	۰/۹۹	بالاتر از ۰/۹

بالای ۰/۹ این شاخص ها حاکی از برازش فزاینده بسیار مناسب در مدل طرحی شده در مقایسه با سایر مدل های ممکن است. در نهایت برای بررسی اینکه مدل مورد نظر چگونه برازندگی و صرفه جویی را با هم ترکیب می کند از شاخص بسیار توانمند ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب RMSEA استفاده شده است. شاخص RMSEA، ریشه میانگین مجذورات تقریب می باشد. این شاخص برای مدل های خوب ۰/۰۵ و کمتر است. مدلی که در آن این شاخص ۰/۹ یا بیشتر باشد برازش ضعیفی دارد.

از آزمون χ^2 اغلب به عنوان شاخص موفقیت نام برده می شود. این شاخص به سادگی نشان می دهد که آیا بیان مدل ساختار روابط میان متغیرهای مشاهده شده را توصیف می کند یا خیر. هر چقدر مقدار χ^2 کوچکتر باشد بهتر است. در منابع مقادیر زیر ۳ قابل قبول است که در تحقیق حاضر این مقدار ۱/۵۶ محاسبه شده است. معیار GFI نشان دهنده اندازه ای از مقدار نسبی واریانس ها و کواریانس ها می باشد که توسط مدل تبیین می شود. این معیار بین صفر تا یک متغیر می باشد که هر چه به عدد یک نزدیکتر باشد، نیکویی برازش مدل با داده های مشاهده شده بیشتر است. مقدار GFI گزارش شده برای این مدل ۱/۰۰ است. برای بررسی اینکه یک مدل بخصوص در مقایسه با سایر مدل های ممکن، از لحاظ تبیین مجموعه ای از داده های مشاهده شده تا چه حد خوب عمل می کند از مقادیر شاخص نرم شده برازندگی NFI استفاده شده است. مقادیر

یک نوع از روابط متغیرها در مدل معادلات ساختاری بر مبنای همبستگی (هم‌خوانی) است. همبستگی رابطه‌ای است میان دو متغیر در یک مدل اما غیر جهت دار و ماهیت این نوع رابطه بوسیله تحلیل همبستگی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. جدول شماره ۷ ضریب همبستگی پیرسون برای رابطه میان متغیرهای پژوهش را به صورت دو به دو نشان می‌دهد. روی قطر اصلی این ماتریس عدد یک واقع شده است که بدین معناست که هر متغیر با خودش همبستگی کامل دارد. همه ضرایب همبستگی در سطح اطمینان ۹۵٪ معنادار هستند و با علامت * مشخص شده‌اند. (مقدار سطح معناداری کمتر از ۵ درصد است). ضریب مثبت نشان دهنده رابطه مثبت و مستقیم بین متغیرهای پژوهش می‌باشد. از آنجا که هدف تجزیه و تحلیل علی، استنباط علی است، پایایی متغیرهای اندازه‌گیری باید بالا باشد. ضریب آلفای کرونباخ در مورد تمام متغیرهای اندازه‌گیری شده بیشتر از ۰/۷ است که نشان می‌دهد متغیرهای اندازه‌گیری شده از پایایی مطلوبی برخوردار هستند.

Chi-Square=4.70, df=3, P-value=0.19480, RMSEA=0.041

شکل ۱- ضرایب مسیر اصلاحی ارزش‌های چهارگانه با توسعه برنامه هویت ساز با میانجی‌گری جهان‌بینی فردی

وزن‌های بتای حاصل از تحلیل مدل اصلاحی برای هر یک از متغیرهای پیش بین با متغیر ملاک در شکل ۱ گزارش شده است. چنانچه ملاحظه می‌شود مسیر از جهان‌بینی فردی به توسعه برنامه هویت‌ساز دینی دارای بیشترین ضریب و مسیر ارزش‌های انسانی به جهان‌بینی فردی و ارزش‌های دینی به توسعه برنامه هویت‌ساز دینی دارای کمترین ضریب می‌باشند.

ج. ضریب همبستگی و پایایی

جدول ۶- ماتریس همبستگی پیرسون و آلفای کرونباخ متغیرهای اندازه‌گیری شده

متغیرهای پژوهش	۱	۲	۳	۴	۵	۶	آلفای کرونباخ
۱) ارزش‌های دینی	۱						۰/۹۱
۲) ارزش‌های معنوی	۰/۵۸*	۱					۰/۸۶
۳) ارزش‌های اخلاقی	۰/۷۱*	۰/۶۲*	۱				۰/۹۳
۴) ارزش‌های انسانی	۰/۷۲*	۰/۶۹*	۰/۸۸*	۱			۰/۹۴
۵) جهان‌بینی فردی	۰/۵۸*	۰/۴۶*	۰/۵۱*	۰/۵۴*	۱		۰/۹۳
۶) برنامه هویت ساز	۰/۵۵*	۰/۳۳*	۰/۵۵*	۰/۵۴*	۰/۶۳*	۱	۰/۹۴

بحث و نتیجه‌گیری

نقش موثری داشته باشد. در واقع، برنامه درسی همواره بین دو نیروی انسانی معلم و شاگرد در تعلیم و تربیت رابطه برقرار می‌کند و می‌توان از آن به منزله قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش یاد کرد. هدف یا آرمان نهایی برنامه درسی هویت ساز دینی، باید با این نگاه به انسان که او موجود شریفی است

امروزه یکی از دغدغه‌های موجود در نظام آموزشی چگونگی شکل دهی هویت دینی دانش‌آموزان است. در بحث هویت دینی، صرف شناخت ضرورت و جایگاه آن در میان ابعاد هویت، مطرح نیست. امروزه مسئولان و برنامه‌ریزان، به دنبال راهکار عملی برای حل این مشکل هستند. به نظر می‌رسد برنامه درسی در این زمینه می‌تواند

خود به عنوان منبعی مهم برای هویت در جهان متجدد و آشفته کنونی به شمار می‌رود. از طرف دیگر، در جامعه ایران بخصوص در نوجوانان و جوانان و با توجه به ویژگی‌های دوره نوجوانی و جوانی که در جهت شکل‌گیری هویت است، شکل‌گیری هویت دینی تحت تأثیر عواملی قرار دارد که از آن جمله می‌توان به قرآن بعنوان کتاب انسان ساز مسلمانان، سیره انبیاء و ائمه اطهار (س) و ادعیه و مناجات‌های مختلف، اماکن مذهبی همچون زیارتگاه‌ها و مساجد و امام زاده‌ها، مراسم و مناسک مذهبی مثل نماز و روزه و آیین‌های محرم و رمضان اشاره کرد که هر یک نوعی در شکل‌گیری هویت دینی نوجوانان و جوانان تأثیر بسزایی دارد. هر نوجوانی باید موضع مشخصی در قبال باورهای فوق داشته باشد، در نتیجه می‌توان این باورها را برای ساختن بعد اعتقادی و ارزشی دین‌داری نوجوانان با آموزش و گنجاندن آنها در برنامه‌های درسی بکار برد که در نتیجه، این امر به تشکیل هویت دینی در آنها کمک می‌کند.

بر طبق نتایج ملاحظه شده، ضرایب رگرسیون استاندارد ارزش‌های معنوی در مدل برابر با ۰/۲۴ است که معناداری این ضریب با ملاحظه سطح معناداری آماره t که از ۰/۰۵ کمتر است مشخص می‌شود. بنابراین فرض صفر رد شده و فرض پژوهش مبنی بر اینکه ارزش‌های معنوی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده اثرگذار است تأیید شد.

نتایج پژوهش فوق در راستای نتایج پژوهش‌های سلمانی اردانی و همکاران (۱۳۹۹)، علیایی طیبی شاهی و صادقی فرد (۱۳۹۵)، گنجی و همکاران (۱۳۸۹)، سفیری و غفوری (۱۳۸۸)، فاسلر و ناوریت (۲۰۱۰) و امیلی (۲۰۰۳) می‌باشد که گزارش نمودند عامل ارزش‌های معنوی می‌تواند در تشکیل و شکل‌گیری هویت دینی افراد موثر باشد.

تعلیم و تربیت در زندگی بشر، مهم‌ترین و اساسی‌ترین جنبه زندگی است. مشخصه جامعه سالم و توسعه یافته، جامعه‌ای است که دارای نظام تعلیم و تربیت پویا بانشاط، زنده و مترقی است. چنین نظامی می‌تواند انسان‌های آزاد، مستقل، معنوی و مذهبی بسازد که جامعه را به سامان مادی

که برای هدفی شریف خلق شده است، ترسیم شود. اهداف چنین برنامه‌ای باید به طور متوازن در جهت تأمین نیازهای روانی زیستی و نیازهای فطری و اخلاقی انسان باشد؛ از جمله این نیازها، تمایل فطری به کمال طلبی، سعادت طلبی و شکوفا شدن استعدادهاست. بر اساس ارزش‌های اخلاقی، برنامه درسی زمانی می‌تواند در جهت تحقق این نیازها گام بردارد و داعیه برآورده کردن این نیازها را داشته باشد که بر اساس جهان‌شناسی، خداشناسی و انسان‌شناختی توحیدی بنا شده باشد؛ یعنی سه رکن اساسی در جهت اهداف همین‌ها هستند. اجمالاً در زمینه آرمان و اهداف ارزش‌های اخلاقی اسلامی، باید گفت: هدف نهایی تربیت و رشد ارزش‌های اخلاقی، کمک به تشکیل و فراهم‌سازی بستر تشکیل هویت دینی و انسجام ارزش‌های دینی و مذهبی است. در واقع مرتبه کمال و شکوفایی انسان دیندار با نیل به سعادت محقق می‌شود. جهت نیل به این مرتبه از کمال ابزارها، مراحل و روش‌هایی تعبیه شده است. دینداری آدمی منوط و معطوف به پیمودن مسیر اخلاقی و محقق نمودن ارزش‌های اخلاقی در وجود آدمی است. هدف این پژوهش، ارزیابی عوامل موثر بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده بوده است.

بر طبق نتایج به دست آمده ضرایب رگرسیون استاندارد ارزش‌های دینی در مدل برابر با ۰/۴۱ است که معناداری این ضریب با ملاحظه سطح معناداری آماره t که از ۰/۰۵ کمتر است، مشخص می‌شود. بنابراین فرض پژوهش مبنی بر اینکه ارزش‌های دینی بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده اثرگذار است تأیید می‌شود. نتایج این پژوهش تا حدودی در راستای نتایج پژوهش‌های سلمانی اردانی و همکاران (۱۳۹۹)، رفعت‌جاه و روح افزا (۱۳۹۱)، سفیری و غفوری (۱۳۸۸)، فاسلر و ناوریت (۲۰۱۰) و پژوهش امیلی (۲۰۰۳) می‌باشد که در همه این پژوهش‌ها به نوعی بر نقش ارزش‌های دینی بر تشکیل هویت فرد خصوصاً هویت دینی تأکید شده است. با توجه به شدت یافتن فرآیندهای توسعه و نوسازی در جوامع کنونی ارزش‌های دینی همچنان در تمام ابعاد

و تعالی معنوی برساند. در این راستا، فراهم آمدن زمینه رشد و استکمال معنوی و باطنی آدمیان بیش از هر چیز مدیون نهاد تعلیم و تربیت است، نه هیچ نهاد دیگری؛ زیرا در سایه تعلیم عقاید هستی شناختی صحیح و ارزش شناختی صحیح و بر طبق ارزش‌های پسندیده معنوی، می‌توان خداپرستی و استکمال معنوی انسان‌ها را گسترش داد و عمق بخشید. در واقع، این امر محرز است که تعالیم اسلام به تربیت جان و پرورش روح آدمی توجه ویژه‌ی دارد؛ زیرا انسان در پرتو تربیت نفس و تزکیه روح، به مراحل کامل انسانیت دست می‌یابد و سرانجام به فلاح و سعادت ابدی نایل می‌شود. جامعه امروز بشر دچار بحران هویت دینی را در اقصای مختلف خصوصاً جوانان در حال تجربه کردن است، از این رو، امروزه نیاز نوجوانان و دانش‌آموزان به آموزش ارزش‌های معنوی در مدارس، به مراتب بیش از نیاز او به تعلیم و آموزش مطالب علمی است که از این طریق بتوان آنها را در مسیر تشکیل هویت دینی قرار داد. لذا، برنامه درسی معنوی، نوعی از برنامه درسی است که خواهان رسیدن به سطوح بالاتر آگاهی و معنی‌دار کردن زندگی است. همچنین، برنامه درسی معنوی زمینه‌هایی را می‌آفریند که ضمن آگاهی نسبت به دنیای پیرامون خود آن چنان با یکدیگر مرتبط می‌شویم که گویی همه عضوی از یک دنیای پهناوریم؛ تنها در این صورت است که برای زندگی تغییر می‌کنیم.

بر طبق نتایج ملاحظه شده، ضرایب رگرسیون استاندارد ارزش‌های اخلاقی در مدل برابر با ۰/۳۲ است که معناداری این ضریب با ملاحظه سطح معناداری آماره t که از ۰/۰۵ کمتر است مشخص می‌شود. بنابراین فرض پژوهش مبنی بر اینکه ارزش‌های اخلاقی بر توسعه برنامه درسی هویت ساز دینی ادراک شده اثرگذار است تأیید می‌شود.

در راستای نتیجه این پژوهش، پژوهش‌های دیگری نیز به اشکال مختلف نشان دادند که ارزش‌های اخلاقی و هویت دینی دو جزء جدا ناپذیر هستند و ارزش‌های اخلاقی می‌تواند در شکل‌گیری هویت دینی اثربخش باشد. لذا می‌توان به پژوهش‌های اسمری برده زرد و همکاران (۱۳۹۹)،

سلمانی اردانی و همکاران (۱۳۹۹) سفیری و غفوری (۱۳۸۸) و گنجی و همکاران (۱۳۸۹) اشاره نمود.

عامل انسانی وارد تحلیل نشده است به این دلیل که با افزودن این متغیر ضریب همبستگی چندگانه و قدرت تبیین مدل کاهش می‌یابد و این متغیر سهم اثر بخشی در مدل پیش‌بینی ایفا نمی‌کند و لذا توسط نرم‌افزار از معادله کنار گذاشته شده است. بنابراین فرض صفر تأیید می‌شود و فرض پژوهش مبنی بر ارزش‌های انسانی بر توسعه برنامه درسی هویت ساز دینی ادراک شده اثرگذار است رد می‌شود. در راستای نتایج این پژوهش، پژوهشی توسط محققین پژوهش حاضر یافت نشد، دلیل این امر می‌تواند به فقر پژوهشی در ایران در این مورد، تفاوت‌های فرهنگی، جنسیتی، پایه تحصیلی و... باشد. اما بر خلاف نتایج این پژوهش، پژوهش گنجی و همکاران (۱۳۸۹)، قنبری برزیان و همتی (۱۳۹۴)، سفیری و غفوری (۱۳۸۸) و علیجانی (۱۳۸۵) گزارش نمودند که ارزش‌های انسانی می‌تواند بر هویت دینی اثرگذار باشد. تأکید بر تربیت و هویت دینی و تقویت آن در دانش‌آموزان از این جهت اهمیت دارد که آنها در آینده ای نه چندان دور مسئولیت اداره جامعه را به عهده خواهند گرفت و اگر این تربیت، درست اتفاق بیفتد می‌توان امیدوار بود که آیندگان نیز در انتقال آن ارزش‌ها به نسل بعد موفق باشند. در این باره، درونی کردن ارزش‌های انسانی می‌تواند به این هدف بزرگ جامعه عمل پوشاند. مقصود از درونی کردن این است که جزیی از وجدان شخصی شود و اهمیت درونی کردن ارزش‌های انسانی در دانش‌آموزان این است که اگر این ارزش‌ها درونی گردد فرد به ارزش‌های انسانی و اجتماعی توجه بیشتری نموده و گرایش به سمت مسائل مذهبی و معنوی بیشتری پیدا می‌کند.

اگرچه پژوهش کاملاً مشابهی در موضوع مقاله حاضر انجام نشده است، با این حال یافته‌های پژوهش همسویی-هایی را با نتایج برخی از پژوهش‌های انجام شده در این زمینه نشان می‌دهد. در مدل اصلاحی برآزش یافته ارزش‌های دینی هم اثر مستقیم و هم با میانجیگری جهان بینی فردی بر برنامه هویت ساز دینی اثرگذار است.

محدودیت‌های پژوهش

۱- این پژوهش صرفاً در دوره متوسطه شهر اصفهان انجام شده است و لذا تعمیم نتایج به سایر دوره‌ها و سازمانها باید با احتیاط صورت پذیرد.

۲- این پژوهش، صرفاً در ارتباط با دیدگاه دبیران صورت گرفته است. لذا تعمیم نتایج به دیگر مسئولین یا سایر سازمانها باید با احتیاط صورت پذیرد.

۳- به علت عدم وجود ابزار استاندارد جهت سنجش متغیرهای پژوهش، محقق به استفاده از پیشینه نظری و پژوهشی برای ابزار سازی اقدام نمود که زمان و منابع زیادی را مصروف به خود کرد.

۴- با توجه به اینکه ابزارهای محقق ساخته صرفاً مسئله را از دیدگاه دبیران مورد سنجش قرار می‌دهد لذا نمی‌توان از آن جهت بررسی‌های گسترده‌تر استفاده نمود.

پیشنهادات

۱- پیشنهاد می‌شود این پژوهش در سایر شهرهای کشور (با وجود تفاوت فرهنگی و مذهبی) اجرا و نتایج با یکدیگر مقایسه شود.

۲- قلمرو اهداف هویت دینی در برنامه درسی نباید به تبیین منازعات و مشاجرات ذهنی و نظری دیدگاه‌ها ختم شود بلکه در ترسیم اهداف باید به جنبه‌ای عملی هویت دینی و ارزش‌های چهارگانه (دینی، معنوی، اخلاقی و انسانی) توجه خاص شود.

۳- تقویت ارزش‌های چهارگانه و فرهنگ دینی با برنامه‌هایی مثل برگزاری آئین‌های مربوطه، بزرگداشت اعیاد دینی و گنجاندن درس‌هایی در ارتباط با هویت دینی در کتابهای درسی دانش‌آموزان در طول تحصیل.

ارزش‌های معنوی و اخلاقی فقط اثر مستقیم بر برنامه هویت ساز دینی ادراک شده دارند و با جهان‌بینی فردی میانجیگری نمی‌شوند و فقط دارای اثر مستقیم و معنادار بر توسعه برنامه هویت‌ساز دینی ادراک شده هستند. ارزش‌های انسانی اثر مستقیم بر توسعه برنامه هویت ساز دینی ادراک شده ندارد اما این متغیر با وجود نداشتن اثر مستقیم بر برنامه هویت ساز ولی با میانجیگری جهان‌بینی فردی بطور غیر مستقیم بر برنامه هویت ساز دینی اثر گذار می‌باشد. در راستای نتیجه پژوهش حاضر، علیایی طبیبی شاهی و صادقی فرد (۱۳۹۵)، سلطانی و مهدی‌پور (۱۳۹۴)، حسین زاده و همکاران (۱۳۹۱)، قنبری برزیان و همتی (۱۳۹۴)، گنجی و همکاران (۱۳۸۹) نیز معتقدند که جهان‌بینی فردی دانش‌آموز می‌تواند بر مسئله هویت دینی و مذهب افراد اثر گذار باشد. رسیدن به نظام تعلیم و تربیت اسلامی و دستیابی به جامعه دینی و انسان‌های دیندار، نیازمند تلاش همه دستگاه‌های مرتبط با امر آموزش در کشور می‌باشد. همچنین، مسئله مهم‌تر اینکه، باید همه این وجوه را در شکل‌گیری جهان‌بینی دینی مدنظر قرار داد. دانش‌آموزان دبیرستانی و نوجوانان در برخورد با جهان بیرون و درون و حل مسائل مربوط به آن از تدابیری استفاده می‌کنند که به مراتب از سنین قبلی متنوع‌تر و گسترده‌تر است. از طرف دیگر، هویت دینی فرآیند پاسخگویی آگاهانه و هوشمندانه افراد به جهان‌بینی، ایدئولوژی تعالیم دینی و مذهبی و ویژگی‌های مناسک و مراسم دینی متناسب با اعتقادات دینی و مذهبی خودشان است. وجود مذهب علاوه بر اینکه از لحاظ کارکردی عامل بسیار مهمی در روابط اجتماعی نوجوانان به شمار می‌رود، موجب دلگرمی و سرزندگی و نشاط و اشتیاق آنها می‌شود. هویت دینی جامعه از یک سو شامل پایبندی افراد به جوهر دین و ارزش‌های دینی و از سوی دیگر، بیانگر دلبستگی جمعی و عمومی افراد یک جامعه بر شعائر، مناسک و نهادهای دینی است. همچنین دارای بعد عملی نیز می‌باشد که همانا مشارکت و تمایل عملی انسان‌ها، آیین‌های مذهبی، عمل بر اخلاقیات و داشتن و عمل کردن طبق ارزش‌های انسانی را در بر می‌گیرد.

منابع

- علیایی طیبی شاهی، زهرا و صادقی فرد، مریم. (۱۳۹۵).
 بررسی رابطه بین پایگاه هویت با سلامت روانی و پیشرفت
 تحصیلی. مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۲(۲): ۱۰۲-
 ۱۰۷.
- قنبری برزبان، علی و همتی، رضا (۱۳۹۴). هویت دینی در
 جامعه ایرانی: مرور نظام مند مطالعات انجام شده (۱۳۸۰-
 ۱۳۹۲). جامعه شناسی کاربردی، ۲۶(۳): (پیاپی ۵۹): ۱۱۷-۱۳۸
 گنجی، محمد؛ نعمت الهی، زهرا؛ طاهری، زهرا. (۱۳۸۹).
 رابطه هویت دینی و سرمایه اجتماعی در بین مردم
 شهرکاشان. مجله جامعه شناسی کاربردی (مجله پژوهشی
 علوم انسانی دانشگاه اصفهان). ۲۱(۴): ۱۴۴-۱۲۳.
- یوسفی، ناصر. (۱۳۹۱). بررسی شاخص های روان سنجی
 مقیاس های شیوه سنجش خانوادگی مک مستر. اندازه گیری
 تربیتی، ۳(۷)، ۸۱-۱۱۲.
- علیجانی، مریم. (۱۳۸۵). رابطه بین هویت دینی و سلامت
 روان در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی. مطالعات روان
 شناختی، ۲(۱): ۸۹-۱۰۶.
- Aegyle, Michael. (2008). Psychology and religion an introduction, London and New York Routledge.
- Ameli, S. R. (2003). Globalization and british muslim identity. London Ic As Press.
- Chana, Etengoff., & M. Rodriguez. (2020). *Religious Identity*. Development of the Self in Adolescence. The Encyclopedia of Child and Adolescent Development
- Cecero, J. & Prout T. A. (2011). Measuring Faculty Spirituality and Its Relationship to Teaching Style. Religion and education, 38(2), 54-67.
- Fessler, D. M. T. & Navarrete, C. D. (2010). The effect of age on death disgust: Challenges to terror anagement perspective. Evolutionary Psychology, 3, 279-296.
- اسمری برده زرد، یوسف؛ مهربان، شفیق؛ حلاجی ثانی، محمد
 (۱۳۹۹). رابطه هویت دینی و ملی با افسردگی و کیفیت
 زندگی در دانش آموزان مقطع متوسطه اول مدارس دولتی
 شهرستان بوکان. پژوهش در دین و سلامت، ۶(۴): ۷-۱۷
- جانسون، برک و کریستنسن، لری. (۱۳۹۵). روش پژوهش در
 علوم تربیتی، ترجمه خسروی بآبادی، علی اکبر، پوشنه، کامبیز،
 آقازاده، محرم. تهران: آبیژ.
- حسین زاده، داوود؛ عزیزی، غلامرضا؛ شوقی، بهزاد (۱۳۹۱).
 بررسی عوامل موثر در تحکیم هویت دینی دانش آموزان
 دوره متوسطه (مطالعه موردی آموزش و پرورش اسلامشهر).
 پژوهش های اعتقادی کلامی (علوم اسلامی)، ۲(۶): ۵۳-۷۳.
- رفعت جاه؛ مریم؛ روح افزا، فائزه (۱۳۹۱). مطالعه عوامل
 اجتماعی و فرهنگی موثر بر نگرش به هویت دینی زن
 مسلمان. مسائل اجتماعی تهران (دانشگاه
 خوارزمی). ۳(۲): ۶۱-۹۲.
- سفیری، خدیجه؛ غفوری، معصومه (۱۳۸۸). بررسی هویت
 دینی و ملی جوانان شهر تهران با تاکید بر تاثیر خانواده.
 پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، ۲(۲): ۱-۲۷.
- سلطانی، اصغر؛ مهدی پور، نعیمه (۱۳۹۴). کاربست مقوله-
 های کاربردی، ملی، جهانی، نظری و ساخت برنامه درسی در
 برنامه های برنامه درسی علوم انسانی از دیدگاه اعضای هیئت
 علمی. پژوهش های برنامه درسی، ۵(۲): ۴۷-۷۱.
- سلمانی اردانی، محمدعلی، شهریار احمدی، منصوره،
 دوایی، مهدی (۱۳۹۸). ساخت، استاندارد سازی و هنجاریابی
 پرسشنامه سنجش میزان خردمندی دانش آموزان نوجوان
 تیزهوش و عادی، پایان نامه دکتری (منتشر نشده).
- شرفی، محمدرضا (۱۳۹۶). جوان و بحران هویت، چاپ
 هشتم، تهران: سروش.

Quarterly Journal of Educational Psychology

Islamic Azad University Tonekabon Branch

Vol. 12, No. 4, winter 2022, No 48

Journal of Educational
Psychology

Evaluation of the four factors affecting the development of a perceived religious identity-building curriculum mediated by individual worldview (Case of study: high school teachers in Isfahan)

Mohammad Ali Salmani Ardani¹, Farhad Shafiepoor Motlagh^{2*}

1) M.A. Department of Educational Sciences, Meymeh Branch, Islamic Azad University, Meymeh, Iran

2) Associate Prof. Department of Educational Management, Mahallat Branch, Islamic Azad University, Mahallat, Iran

Abstract

The aim of this study was to evaluate the factors affecting the development of a perceived religious identity-building curriculum mediated by individual worldview. The statistical universe of present research was consisted of Isfahan city's all high school teachers of Education Department in the academic year of 1392-1393 that number of 340 teachers were selected through the multiphase cluster random sampling method. The present study is applied in terms of purpose and descriptive in terms of method. The data collection tool included 3 researcher-made questionnaires. 1-Effective quadruple values questionnaire (religious, spiritual, moral, human) 2- Personal world view questionnaire in students 'learning process 3. Questionnaire for developing a perceived religious identity curriculum. To evaluate the reliability Cronbach's alpha was used. Cronbach's alpha of the questionnaires were 0.91 and 0.93 respectively and 0.94 calculated. Factor analysis and construct validity methods were used to evaluate the validity of the questionnaires. Data analysis was performed using SPSS 18 software. The results showed that religious, spiritual and moral values affect the development of perceived religious identity-building curriculum, but the effect of human values on the development of perceived religious identity-building curriculum was not significant. Also, in the fitted corrective model, religious values have a direct effect on the religious identity-building program, both mediated and mediated by an individual worldview. Spiritual and moral values have only a direct effect on the program of perceived religious identity. Human values also indirectly affect the program of religious identity only through the mediation of individual worldview.

Key words: Curriculum, Identity, Quadruple values, Individual worldview.
